

ARHEOLOGAM ĀDOLFAM STUBAVAM – 100

Ādolfs Stubavs pieder pie vecākās paaudzes latviešu arheologiem, kuri savas zināšanas senvēsturē ieguva praktiskā darbā lauka ekspedīciju apstākļos. Viņš ir dzimis Šķibē (tag. Dobeles novadā) 1913. gada 1. augustā.

Ā. Stubavs studēja LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē ar specializāciju filozofijā un pabeidza to 1941. gadā. Apveltīts ar loģisku domāšanu un labu atmiņu, viņš apguva arheologa zināšanas pēc Otrā pasaules kara. Ā. Stubavs tika aicināts pieminekļu aizsardzības darbā, kur strādāja LPSR Zinātņu akadēmijas Materiālās kultūras institūta Pieminekļu aizsardzības grupā. Ā. Stubavs kopā ar arheoloģi Emīliju Brīvkalni (1909–1983) veica visu toreiz zināmo Latvijas pilskalnu (391) reģistrāciju. Ar ģeologu zondes palīdzību tika noteikts kultūrslāņa biezums un pie apmēram 50 pilskalniem konstatētas seno apmetņu pēdas. Šī darba rezultāts bija Latvijas pilskalnu karte, kas kā ilustrācija pievienota “Latvijas PSR vēstures” 1. sējumam (1953).¹ Vēlākos gados Ā. Stubavs izstrādāja pilskalnu tipoloģiju (1974).² Balstoties uz apskati dabā un izrakumos iegūtā materiāla analīzi, viņš sadalīja Latvijas pilskalnus pēc nocietinājumu formas, aizsardzības celtnu attīstības un to stratēģiskajiem uzdevumiem piecos pamattipos: 1) savrupie kalni ar apļveida nocietinājumu sistēmu, 2) kaupres veida nocietinājumi, 3) savrupie kalni ar zemes valni plakumā, 4) kalni ar pusloka vai pakavveida nocietinājumu, 5) augstienes stūra nocietinājumi.

Senvietu apzināšanā un izpētē nepieciešamās zināšanas mērniecībā Ā. Stubavs bija ieguvis studiju gados, kad vasarās vajadzēja iztiku pelnīt darbā pie zemes uzņēmotājiem. Līdz ar to viņš bez grūtībām varēja veikt vairāku seno centru – Kuldīgas, Tērvetes, Ķentes u.c. pilskalnu instrumentālos uzmērojumus. Strādājot arheoloģiskajās ekspedīcijās Asotē, Mežotnē un Tērvetē, viņš apguva izrakumu metodiku no saviem kolēģiem – Elvīras Šnores (1905–1996) un Emīlijas Brīvkalnes.

Pirmos patstāvīgos izrakumus Ā. Stubavs izdarīja Dreņģeru–Čunkānu kapulaukā, kur 1952. gadā pieminekļa aizsardzības nolūkā atsedza 13 seno zemgaļu apbedījumus. Nākamajā gadā viņam vajadzēja veikt arheoloģiskos izrakumus Turaidas mūra pili, kur arhitekti projektēja lielā torņa restaurāciju. Izvērtējot iegūto materiālu, Ā. Stubavs atbalstīja dažu pētnieku agrāk izvirzīto hipotēzi, ka Turaidas pilskalnā atradusies Indriķa hronikā minētā Gaujas lībiešu valdnieka Kaupo lielā pils. Šī hipotēze ieguva drošu apstiprinājumu pēc pilskalna pilnīgas izpētes Jāņa Graudoņa (1913–2002) vadībā 70. gados.

No Ā. Stubava plašākajiem izrakumiem jāmin piecu sezonu laikā (1954–1958) pilnīgi izpētītais Ķentes pilskalns un apmetne. Izrakumu

vadītājs pirmoreiz Latvijas arheoloģijas vēsturē pētījumus izdarīja ar saimnieciski ieinteresētās celtniecības organizācijas – Ogres grantskarjera – finanšu līdzekļiem. Vēlākajos gadu desmitos šo veiksmīgi uzsākto, uz pieminekļu aizsardzības likumu balstīto praksi izmantoja arī citi arheologi visos tajos objektos, kuru izpēti diktēja kādas iestādes vai organizācijas tautsaimnieciskās vajadzības.

Ā. Stubavs aizstāvēja kandidāta disertāciju par Ķentes pilskalnu un apmetni (1965), ko publicēja atsevišķā monogrāfijā (1976).³ Autora vienlaidus lielos laukumos izpētais piemineklis sniedza jaunus atziņas par 5. gs. – 9. gs. sākuma pilskalna nocietinājumu attīstību, kurā lūzums notika 8. gadsimtā. Ā. Stubavs pierādīja, ka šajā laikā pilskalnu aizsardzībā tika ieviests jauns uzlabojums – divrindu kaķētas koka kameras vaļņa nocietinājumos. Apmetnes materiāls ļāva izdarīt secinājumu, ka amatniecībā, īpaši rotkaļa amatā, radās dažādu nozaru specializācija. Autors uzskatīja, ka pilskalns kopā ar apmetni – senpilsētas priekštecī 8.–9. gadsimtā bija kļuvis par kāda dižciltīgā nocietinātu dzīvesvietu – pili.

Nozīmīgus arheoloģiskos izrakumus Ā. Stubavs veica Daugavas hidroelektrostaciju (HES) celtniecības laikā (1961–1975). Viņa vadībā pētīja Kokneses pili un priekšpili (1. g.t. pr.Kr. – 18. gs. sākums). Pieminekļa biežajā kultūrlānī, kas vietām sasniedza septiņus metrus, tika konstatēti 14 noslāņojumi. Iegūtais materiāls uzskatāmi parādīja vēlākās Kokneses valsts galvenā centra pakāpenisku izaugsmi 11.–13. gs. un Rīgas arhibīskapa pils celtniecības ievērojamus pārveidojumus viduslaikos (13.–16. gs.). Unikālie Kokneses atradumi publicēti igauņu arheoloģes Martas Šmīdehmes (1896–1981) jubilejas rakstu krājumā (1966).⁴

Ā. Stubavs vadīja Salaspils ekspedīciju Rīgas HES celtniecības laikā, kad izrakumi tika izdarīti Salaspils Livonijas ordeņa pili un Zviedru skanstē (1967–1974). Viņš noskaidroja, ka ordeņa pils celta senā pilskalnā, kura iedzīvotāji komplektējās no libiešiem un ieceļotājiem no Kurzemes.⁵ Izrādījās, ka Zviedru skanste saistāma ne tikai ar 1605. gada kauju. Nocietinājuma ziedu laiki attiecās uz 17. gs. otro pusi, kad skanste aizsargāja pieeju Rīgai. Pēc izrakumu vadītāja pētījumiem kļuva skaidrs, ka šī teritorija kā dzīvesvieta sava stratēģiskā stāvokļa dēļ tika izmantota gan pirms, gan pēc lielo zemes vaļņu uzbēršanas.⁶

Ā. Stubavs vadīja izrakumus Augšzemē – Stupeļu pilskalnā, senpilsētā un Kriģānu ezersalā (1976–1979). Arheoloģiskie pētījumi liecināja, ka šie pieminekļi apdzīvoti dzelzs laikmetā, bet ezersalas agrākie atradumi attiecās pat uz akmens laikmetu.⁷ Pēdējais objekts, kur strādāja Ā. Stubavs, bija Kalnaziedu pilskalns pie Aizkraukles. Šim nocietinājumam raksturīga vāja apdzīvotība garā vēstures periodā – bronzas un dzelzs laikmetā, kad tas izmantots kā patvēruma vieta.⁸

Savas zinātniskās darbības laikā Ā. Stubavs publicēja vairāk nekā 70 zinātnisku un populārzinātnisku darbu. Viņš uzrakstīja izsmeļošu apskatu par arheoloģisko pētniecību pēckara pirmajos gadu desmitos (1962).⁹ Nozīmīga bija Ā. Stubava dalība “Latvijas PSR arheoloģijas” (1974) uzrakstīšanā par vidējā dzelzs laikmeta pilskalniem, apmetnēm, depozītiem, ekonomiku, garīgo kultūru un sabiedrisko iekārtu.¹⁰ Šī izdevuma autoru kolektīvs, t.sk. Ā. Stubavs izpelnījās augstu novērtējumu – Republikas Valsts prēmiju (1976).

Lielu administratīvo darbu Ā. Stubavs veica vairāk nekā desmit gadu (1958–1970) kā institūta Arheoloģijas sektora vai Arheologu grupas vadītājs. Viņa laikā tika papildināti institūta arheologu kadri, nostiprināta arheoloģisko senlietu konservācijas laboratorija.

Ā. Stubava īsa biogrāfija publicēta dažos enciklopēdiska un populāra rakstura izdevumos.¹¹ Dzīves gaitas viņš beidza 1986. gada 14. februārī. Piedaloties liela pavadītāju pulkam, Ādolfu Stubavu apglabājas Rīgas I Meža kapos.

¹ Latvijas teritorija XIII gs., karte –pielikums (1953). No: *Latvijas PSR vēsture*. 1. sēj. Rīga, 68–69. lpp.

² Ādolfs Stubavs (1974). Par Latvijas pilskalnu tipoloģiju un klasifikāciju. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*. XI laid. Rīga: Zinātne, 74.–88. lpp.

³ Ādolfs Stubavs (1976). *Ķentes pilskalns un apmetne*. Rīga: Zinātne.

⁴ Adolf Stubavs (1966). Nekotorye arheologicheskie nakhodki 11–13 vekov iz gorodishcha Koknese. In: *Prunksiajast varase feodalismini*. Tallinn, s. 166–174.

⁵ Adolf Stubavs (1970). Arkheologicheskie nakhodki iz drevnego Salaspilsa i khronologija pamiatnika. In: *Studia archaeologica in memoriam Harri Moora*. Tallinn: Valgus, s. 181–188.

⁶ Ādolfs Stubavs (1974). Salaspils Zviedru skanstes periodi un hronoloģija. No: *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1973. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 64.–68. lpp.

⁷ Ādolfs Stubavs (1980). Krīgānu arheoloģiskās ekspedīcija darbs 1979. gadā; Arheoloģiskie pētījumi Ritē (1976.–1979. g.). No: *Zinātniskās sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1979. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 86.–96. lpp.

⁸ Ādolfs Stubavs, Natālija Jefimova (1982). Kalnaziedu arheoloģiskās ekspedīcijas 1981. gada darba rezultāti. *Zinātniskās sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980./81. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 114.–120. lpp.

⁹ Ādolfs Stubavs (1962). Arheoloģiskā pētniecība Padomju Latvijā 1945.–1960. g. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*. IV laid. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 5.–16. lpp. (ar ielīmētu Latvijas karti, kur iezīmēti visi šai laikā pētītie pieminekļi).

¹⁰ Ādolfs Stubavs (1974). Vidējais dzelzs laikmets. No: *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 133.–143., 151.–152., 164.–171. lpp.

¹¹ Jan Filip u.a. (1969). *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*. Bd. 2. Prag, S. 1396; Z. Šakare (sast.) (1973). *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta publikācijas* (1946–1972). Rīga, 262.–266. lpp. (ar bibliogrāfiju); A. Caune, C. Caune (sast.) (1976). *Latvijas PSR arheoloģija (1940–1974). Literatūras rādītājs*. Rīga, 262. lpp. (norāde uz rādītājā minētām publikācijām); *Latvijas padomju enciklopēdija* (1987). 9. sēj. Rīga, 318. lpp.; *Latvju enciklopēdija 1962–1982* (1990). 4. sēj. Rockville, 484.–485. lpp.; *Latvijas enciklopēdija* (2009). 5. sēj. Rīga, 356. lpp.; Ēvalds Mugurēvičs (2012). Arheologam Ādolfam Stubavam – 100. No: *Daba un vēsture 2013*. Rīga, 187.–190. lpp.